

Milorad Pavić

SRPSKE
PRIČE

Priredio Aleksandar Jerkov

Beograd, 2014.

SADRŽAJ

1. Suviše dobro urađen posao	9
2. Zavesa	17
3. Čuvar vetrova	21
4. Pravo stanje stvari	29
5. Silazak u Limb	31
6. Zapis u znaku Device	37
7. Ikona koja kija	53
8. Raznobojne oči	61
	
9. Polubrat	69
10. Bogumilska priča	79
11. Ruski hrt	81

12. Akseanosilas	91
13. Smrt Eugena Fosa	103
14. Karamustafini sinovi	113
	
15. Smrt Svetoga Save	119
16. Lavirint	123
17. Plava džamija	131
18. Smrt Miloša Crnjanskog	139

SRPSKE CENE

SUVIŠE DOBRO URAĐEN POSAO

P

ostoje brojna materijalna svedočanstva da je zet vizantijskog cara Andronika II Paleologa, srpski kralj Stefan Uroš II Milutin Sveti, za četrdeset godina svoje vladavine (1281–1321) podigao četrdeset crkava – u svakoj godini vlade po jednu. Jedna od tih četrdeset crkava bila je podignuta oko 1299. godine, u trenutku kada su Paleolozi, posle velikih poraza u ratovima s Milutinom, rešili da sklope mir sa Srbijom i da se orode s kraljem dajući mu za ženu vizantijsku princezu Simonidu, petogodišnju ćerku cara Andronika. Srpski kralj je tada, kako se 1332. godine sećao njegov biograf pesnik Danilo Pečki, „u samom Carigradu, na mestu zvanom Prodrom, sazdao božanstvenu crkvu“. Ta crkva bila je posvećena Sv. Jovanu Preteči της πετρας i uz nju je kralj naredio da se podignu „mnoge divne i prekrasne palate i postavio ksenodohije (stranoprijemnice), iliti bolnice“.¹ U tom manastiru na Prodromu, gde je sveti kralj okupio ugledne lekare obezbedivši im udoban život, bile su vidane i očne bolesti. Tu je na Prodromu, bio lečen jedno vreme 1315. godine (pre no što je prešao u manastir Pantokrator) i prestolonaslednik Milutinov Stefan Dečanski, kada

¹ Videti zbornik XIV veka *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih* u izdanju R. Daničića, Zagreb–Beograd, 1866.

je posle neuspelog pokušaja da svrgne oca bio za kaznu oslepljen i prognan u Carigrad.

Tako je nastala i proćula se očna bolnica na Prodromu.

Pošto je 11. juna 1345. godine veliki duks Vizantije Aleksije Apokavk prilikom obilaska jedne tamnice u kojoj su bili zatočeni njegovi protivnici ubijen, građanski rat, već od 1341. raširen po carstvu, preneo se i na Carigrad. Seldžuci su pljačkali okolinu prestonice, a u njoj je vladala glad. U to vreme, pored druge napuštene i polumrtve dece kojih su bile pune ulice, u srpskom manastiru na Prodromu našao se i jedan desetomesečni muškarčić. Kaluđeri su ga zalagali žvakanim hlebom i vinom, a nedeljom i o praznicima iznosili su ga u pripratu crkve Sv. Jovana Preteće i tamo su ga pod ikonom Bogorodice Mlekopitaleljice dojile namernice i prosjakinje obdarene mlekom. Kako dete ipak nije napredovalo, jer nikako nije moglo da zaspi, ili se, tačnije, budilo čim bi zaspalo, preneli su ga u manastirsku bolnicu, no ni tamo nije se oporavilo.

U to vreme, kada je propovednik Grigorije Palama sedeo u carigradskoj tamnici zbog svojih učenja o tavorskoj svetlosti, s Atosa je kradom došao u Carigrad jedan grčki monah rodom sa Sinaja i zadržao se u srpskom manastiru na Prodromu nadajući se da će tu izmaći pažnji grčkih vlasti. On je (o obedu obično) savetovao monahe kako se telo za vreme molitve može učiniti tako nepomičnim da u tom položaju potpuno zaborave imaju li na sebi kosu i odeću ili ne, i kakve su one boje, oblika ili kroja. Učio ih je kako da zadrže dah i da se usredsrede posmatrajući telesnim očima svoje duhovno središte, srce, ili dušu, sve dok im se ne bi javila svetlost koja ne stari. Za nju je došljak tvrdio da je to ono isto ozarenje koje se prikazalo Hristovim učenicima na Tavorskoj gori. Kada su Sinaiti pokazali polumrtvoga dečaka,

on im je rekao da su se detetu razboleli snovi i da ga treba odmah lečiti. Iste noći, on je svim kaluđerima na Prodromu odredio jedan isti san u kojem će svi u isto vreme pokušati da sanjaju dečaka. Mnogi u tome nisu uspeli, ali jednoj grupi kaluđera pošlo je za rukom da sanjaju zadati san i dete je ujutru bilo zdravo. Stvar se raščula po gradu, bolesnici su počeli da pristižu, i otada su u manastirskoj bolnici na Prodromu otvorene nove ćelije i postavljene postelje u kojima su lečene bolesti snova. Ta se praksa razvijala čitavo jedno stoleće, dok je godine 1453. nije prekinuo jedan neobičan događaj. U to vreme, s proleća, turski sultan Mehmed Drugi gradio je utvrde na azijskoj strani Bosfora, naspram Carigrada. Po njegovom naređenju, u aprilu su iz srpske Despotovine poterani na Bosfor petnaest stotina konja i jedan odred inženjeraca, sastavljen od mladića uzetih iz srpskih rudarskih porodica oko Novog Brda. Među tim inženjercima bila su dvojica iz novobrdske Ostrovice. Jedan se zvao Stanislav Spud, a drugi Konstantin Mihailović. Kada su posle dužeg putovanja stigli u Mehmedov tabor, konji su bili oterani u planinu nad Bosforom, a inženjerijska jedinica dobila je tursku pratnju i stražu i zanoćila u čamcima. Ti čamci su tokom noći tiho bili prebačeni na carigradsku obalu, gde je odred kradom iskrعان i ostavljen da kopa lagum pod carigradskim bedemom. U zoru, sa mesta gde su bili skriveni inženjerci, moglo se opaziti kako se s druge strane, uz kopno između Galate i Carigrada, gomilaju turski laki čamci gradeći nešto kao most. Preko tih čamacu odjednom su poleтели put grčke prestonice turski brzi konjanici, sekući usput i ubijajući koga su god sreli na grčkoj strani, sve do samih bedema gradskih. Kada se tu zametnuo boj i u gradu počela sva zvona da udaraju na suprotnoj, turskoj obali, četiri italijanske milje od mora, u šumovitom brdu naspram Carigrada,

zabelela su se jedra trideset velikih turskih lađa. One su tu, kradom izgrađene, sada odjednom počele jedna za drugom da hvataju vetar i da klize kroz šumu niz nalojanjene drvene oluke, napetih jedara, sa zastavom, bubnjima i pucnjavom topova. Vukli su ih kroz šume hiljade ljudi, bivola i petnaest stotina konja dognanih iz Despotovine. Tako se turska flota odjednom našla u srcu grčke prestonice, s one strane veriga koje su branile prilaz s mora u carigradska pristaništa. Kada je prva turska galija, nakrenuvši se kao da će se u poslednjem trenutku prevaliti, rasekla talase mora i pošla prema carigradskoj obali, obe vojske zastale su na trenutak uzdignuta oružja.

Zvona su prestala da zvone, turski konjanici isukanih sabalja zaustavljali su konje, okretali se i posmatrali s nevericom prizor koji je sa carigradskih kula i bedema gledalo bezbroj ljudi. Stanislav Spud, koji je u tom trenutku potpaljivao barutni naboj pod carigradskim zidom, i sam se za trenutak obazreo. Galije napetih jedara kako plove kroz šume, bilo je poslednje što je video. Naboj je eksplodirao i Spud je izgubio oči. Onako oslepljenog i krvavog, Konstantin i jedan drugi rudar iz Novog Brda posadili su ga na konja i držeći ga među sobom probili su se najpre kroz tursku, pa i kroz grčku borbenu liniju, ušli u Carigrad, odjahali pravo u srpski manastir na Prodromu i uplašanim kaluđerima u očnoj bolnici predali na vidanje njihovog nesrećnog zemljaka.

Stanislav Spud se, međutim, nikad nije sasvim oporavio.² Njegov se vid povratio toliko da je mogao da nazire svetlost, boje i pokrete oko sebe. Tako je ostao u manastiru i priučio se za pomoćnika u bolnici. Naročito se rado zadržavao

² Konstantin Mihailović, prijatelj Spudov, imao je drugačiju sudbinu. Morao je da nastavi tursku službu, Mađari su ga kasnije zarobili i najzad je u Poljskoj pod starost pisao za kralja Olbrahta memoare, koji su objavljeni (videti *Spomenik Srpske akademije nauka*, 1959, 107).

na odeljenju gde su bili lečeni snovi. Posle trideset godina, on je, malo-pomalo, uspeo da dostigne takvo savršenstvo u zauzimanju nepomičnog položaja tela tokom molitve, da tako potpuno zaboravi na sebe, na svoju kosu i odeću, da bi mu ponekad, posle trenutka prosvetljenja, opadale vlasi iz perčina ili obrve. Njegova vidarska moć se raščula i među hrišćanima i među turskim gospodarima u Carigradu, te su i jedni i drugi dovodili na vidanje u Manastir Sv. Jovana Preteče na Prodromu svoje bolesnike. Trideset punih godina Stanislavu Spudu nije se dogodilo da bez uspeha interveniše. S proleća godine 1498. u Carigradu je prispeo jedan od egiptaskih emira zajedno sa svojom porodicom. Njegov mlađi sin, dete od tri godine, posle dugoga i napornog putovanja, nikako nije mogao da zaspi. Zabrinuti otac poslao je svoje čauše na Prodrom i oni su Spudu obećali veliku nagradu za lekarske usluge i zapretili smrću ako ne izleči dete.

Spud se usamio u ćeliji i počeo u svojoj zbirci snova, koja je godinama bila skupljana i beležena u jednu veliku knjigu, da traži najpodesniji. Da nije bilo pretnje, vidar bi se verovatno s lakoćom odlučio. Ovako, nije hteo ništa da prepusti slučaju, pa je o svakoj sitnici vodio računa. Veoma ga je zabrinula jedna stvar. To nije bila bolest dečaka koji mu je bio poveren. Zabrinule su ga sopstvene godine. Bila mu je blizu devedeseta i osećao je da bi se u toj velikoj razlici između njega i deteta mogla kriti opasnost i prepreka onom blagotvornom dejstvu koje je trebalo san vidara da izazove kod lečenog. Među snovima koje je pažljivo odabrao bila su dva. Jedan od njih zabeležio je još u mladosti dok je kao poluvojnik-polurob služio prinudno u turskoj vojsci. Taj san, koji je neobično voleo, sanjao je jedan turski vojnik iz njegove jedinice.

Drugi san sanjao je često sam vidar. U stvari, on nije ni bio svestan u potpunosti kako je do tog sna dolazilo; kaluđeri sa Prodroma, koji su živeli i jeli s njime, pričali su mu, naime, da mu se često dešava da zaspi za obedom. Kada se to prvi put dogodilo, on je upravo držao u ruci široku kupu punu vina iz kojeg su virili rogovi malog srebrnog jelena pričvršćenog za dno posude. Vidar je baš hteo da nazdravi, kada je odjednom sklopio oči, ispustio pehar, koji je pao na sto, ali se nije prosuo. Ostao je tako nekoliko trenutaka žmureći, ruke ispružene nad stolom s čašama, a zatim se naglo prenuo. Monasi okupljeni oko stola upitali su ga s čuđenjem šta to radi, a on im je ispričao da je sanjao more, na moru buru i u buri brod. Video je da jedan veliki talas hoće da proguta lađu i mornare, ispustio je pehar na sto, pružio ruku u svoj san, prihvatio brod i izneo ga iz bure.

Taj drugi san vidaru se učinio podobnijim, jer je bio sanjan u jednom vremenu koje je bilo bliže uzrastu bolesnog dečaka. U isto vreme, osećajući da će njegov najteži zadatak biti upravo u tome da iz svoje starosti dosegne trogodišnji uzrast deteta, vidar je svu svoju umešnost usredsredio na to da prevale vremensko rastojanje između udaljenih generacija i da svoj san upravi što je moguće dublje u budućnost.

– Potreban je što veći domet, što veći domet, to je osnovno – šaputao je on jezikom tobdžija iz njegove vojničke mladosti. Tako se odlučio da se posluži posrednikom.

Bolesni dečak imao je desetogodišnjeg brata i vidar je ovome poslao kupu s jelenom na dar, a emiru je poručio da uveče istoga dana svog starijeg sina izvede na terasu nad Bosforom i da mu dâ kupu vina u ruke s nalogom da pije misleći na bolesnika. U isto vreme vidar je na Prodromu pokušao da svoj san o spasavanju broda sugerira bolesnikovom bratu.

Sutradan rano ujutru u manastirsku ćeliju na Prodromu gde je živeo vidar ušla su dva čauša i uvela u odaju osedlanoga ždrepeca čije su oči bile vezane svilenom maramom. Rekli su da emir zahvaljuje na trudu, dali vidaru zlatnik, posadili ga na konja i izveli iz manastira. Kad su stigli na put koji vodi pored mora, ošinuli su konje i poterali ih najbržim kasom ka morskoj obali, držeći između sebe obnevidelog starca. Na strmoj litici nad morem konji nepovezanih očiju koje su jahali čauši zaustavili su se, a ždrebac sa povezom na glavi ošinut još jednom nastavio je put i sunovratio se zajedno s jahačem u ponor. Pre nego što je Stanislav Spud dodirnuo talase, njemu se ponovo na nekoliko trenutaka vratio vid.

Lečenje emirovog deteta, očigledno, nije uspelo.

*

Dopisnik pariskog *Monde*-a, koji je redovno slao izveštaje sa poprišta izraelsko-egipatskog sukoba u 1967. godini, objavio je u jednom od svojih dopisa iz juna meseca sledeći detalj sa ratišta. Poslednjeg dana u kojem je egipatska avijacija još funkcionisala, u izraelskom odred u koji je operisao na Suecu našao se među zarobljenicima i jedan egipatski podoficir iz Aleksandrije. Ceo vreli dan ležao je u pesku bez vode, pod neprekidnim naletima egipatskih aviona, na položaju jedinice koja ga je zarobila. Kada su mu predveče pružili čuturu da pije, on ju je, čim su mu usne dodirnule tečnost, ispustio i ostao nekoliko trenutaka nepomičan, sklopljenih očiju i ruke ispružene prema nebu. Izraelski vojnici su mislili da nije hteo da pije zbog toga što je u čaturi bilo vino, koje muslimanima vera zabranjuje. Mladić je, međutim, kada je došao k sebi, ispričao da u egipatskoj avijaciji ima brata i da je u trenutku kada mu je dato da pije, odjednom zaspao i u snu

video pogođen egipatski avion kako pada; ispustio je čuturu i pružio ruku u naporu da zadrži avion.

Vidar na Prodrumu očigledno je suviše dobro obavio svoj posao. Pišući ovu knjigu, autor se čuvao da ne prođe kao Stanislav Spud.

ZAVESA

P

et ljudi i dve mlade žene žive veoma dugo u susjedstvu. Reč je o tri kuće. U jednoj živi siromašna porodica: otac sa sinom i ćerkom; u drugoj bogati vlasnik sa sinovcem i slugom, a u trećoj, maloj kući, prostitutka. Jednog dana dogodila im se sasvim neobična stvar.

Otac siromašne porodice je otkrio da je u njihovoj kući pod pragom ko zna kada zakopano zlato. Otada je sve pošlo naopako; umesto da ublaži bedu, starac je tajnu krio, a ćup zlata ljubomorno čuvao od sopstvene dece i od njega se odvajao samo kada je morao poslom na put. Jednom takvom prilikom bio je pokraden, ali trostruko.

U njegovom odsustvu pao je praznik, i sin, koji je osetio sva četiri vetra na kapi, rešio se da ostvari svoju davnašnju nameru. Naime, kurtizana iz susedstva mamila ga je ponekad sa prozora pokazujući mu kako može da sastavi bradavice svojih dojki, ali ga nije puštala sebi jer je bio siromah. Mladić se zaljubio i rešio da u očevom odsustvu proda kuću (mada mu je bilo jasno da će na taj način njegova sestra ostati bez miraza) i dobije najzad kurtizanu, za kojom je tako dugo žudeo. Pozvao je na prazničnu gozbu bogatog suseda s njegovim sinovcem i bogatašu, koji je i svoje ime jednom prilikom pojeo, toliko je bio proždrljiv, ponudio usred večere da kupi kuću i ne sanjajući da tako ustupa i ogromno

bogatstvo skriveno pod pragom. Bogataš je odmah procenio da će preko kuće doći i do mlade susedove kćeri, koja ostavši bez miraza neće moći da bira mladoženju, nego će morati da pođe za prvu priliku koja se ukaže, a to će biti i njegova prilika da je zaprosi. Dok je razgovor tekao preko večere i vina, dogodile su se dve važne stvari. Bogatašev sluga, za kojeg se pričalo da je tako vešto čeljade da bi i čoveku što trči mogao ukrasti cipelu, spotakao se o prag susedove kuće, izgubio konduru i tražeći je našao pod pragom zakopan ćup zlata i, naravno, odmah ga odneo. Sinovac bogatašev, mlad čovek nenaviknut na vino, opio se od prvih čaša i pošto su mu ujakovi razgovori dodijavali, krenuo u drugu odaju da se malo odmori. U tesnom prolazu slučajno je naleteo na susedovu kćer – kopče zarukavlja su im se zakačile, pokušao je da ih rastavi, ali umesto toga razderao je košulju devojci, nespretno pao zajedno s njom na pod i silovao je u tren oka. Sve je bilo tako brzo svršeno da je ona i ne shativši kako valja šta se zapravo dogodilo, i da je već na putu da zatrudni, skočila i uplakana pobegla u svoju sobu. Završetak tog događaja nije promakao devojčinom bratu i on je sa sabljom u ruci poleteo za mladićem u noć.

Naoružani fenjerima i sabljama dva protivnika išla su ulicom jedan prema drugom. Jedan od njih najednom se zaustavio, zabo sablju u zemlju, o sablju okačio fenjer, a sam se sklonio u stranu s namerom da napadne s leđa. Drugi protivnik, videlo se, stajao je s fenjerom u ruci neodlučan nekoliko koraka dalje, ne mogući da razabere u tmuni šta smeru neprijatelj i zašto stoji. U tom trenutku na sasvim neočekivanom mestu, protivnici su se sudarili leđima u mraku goloruki, daleko od mačeva i fenjera koje su obojica prepredeno ostavili zabodene nasred ulice. U prvi mah užasno uzajamno prestrašeni, došli su potom k sebi i prepoznali se: jedno je

bio stari siromašak, koji se upravo vratio s puta i zamenio sina, a drugo sluga vetropir, koji je došao kao odmena polupijanog sinovca gospodarevog. Sluga je dobio ćušku, ali je ubrzo nastao strahovit lelek u siromaškovom domu kada se otkrilo da je trostruko poharan; da nema tapije od kuće, da nema više miraza i ugleda njegove kćeri i da nema ćupa zlata pod pragom.

Sve se razrešilo tek sutradan, kada je stari žderonja ustupio svom sinovcu pravo na kupljenu kuću i na ruku već trudne devojke, sin dobio svoju prostitutku, a sluga još jednu ćušku i vratio ćup zlata starcu...

Taj komplikovani događaj nije se, međutim, završio na ovome. Grupi suseda on se dešava ponovo i to bezbroj puta, kao što se bezbroj puta smenjuju oko njih godišnja doba: jesen, leto, proleće i zima. Pet ljudi i dve mlade žene u različita vremena i svaki put drugačije odeveni, ali u isto doba dana, doživljavaju ponovo svoju istoriju: otac krije zlato i putuje, sin prodaje kuću zbog prostitutke, mladi sused pijan siluje devojku, njegov stric kupuje kuću, sluga krade ćup zlata, bori se sabljom na već poznati način, itd. I retko kad neko od njih (najdalekovidiji) oseti neku malu glad duboko u sebi kao bol. Sve to traje već godinama kada susedi jednoga dana sasvim slučajno otkrivaju neobičnu zavesu u blizini svojih kuća. Kroz tu zavesu oni osećaju miris gradske svetine koja se tiška za njom i tokom uobičajenih zbivanja, naziru kroz pomrčinu kada zavesa privremeno nestaje, različite ljude iz jednog pa iz drugog i trećeg grada, koji se radoznalo okupljaju i guraju da vide šta će se dogoditi u njihovim domovima.

Pet ljudi i dve mlade žene malo-pomalo opažaju da se miris, koji dopire kroz zavesu i širi iz grada, s vremenom menja. Oni primećuju da svetina koja ih gleda sa trga postepeno zamenjuje odeću, na drugi način češlja kosu, nosi drugačije

brkove i pušta dvoroge brade; da govori na jednom jeziku koji se sve manje razume; da ne zviždi i ne dobacuje više na isti način i u istim trenucima kao pre. Prolaze godine i stoleća, menjaju se već i lica i njihova imena su sasvim drugačija i nerazumljiva. Čak i ptice, koje gomila nosi na alkama minduša, pevaju neke nove pesme. A potom nestaje ptica, pa nestaje i minduša s alkama. Pet ljudi i dve mlade žene osećaju da su svakoga trenutka sve usamljeniji, sve neobičniji i da se ono, što im se svaki put na isti način ponovo događa, s one strane zavese ne shvata više onako kao ranije. Oni najzad pogađaju da zaostaju za drugima u vreme *dok je zavesa spuštена*. To zaostajanje je toliko, da ih hvata užas. Oni su očajni i u jednom trenutku kada njihov strah dostiže vrhunac, oni kidišu na zavesu, komadaju je i proždiru.

Potom, oni su i dalje sudeonici u istim onim zbivanjima, koja im se događaju kao i ranije, ali istoga časa pošto je zavesa rastrgnuta, oni zbacuju svoju odeću, menjaju imena, oni se izjednačuju s onima s druge strane zavese, bratime se sa njima, progovaraju njihovim jezikom, odevaju se u njihove kostime i počinju opet da razumevaju svetinu koja se tiska oko njih. I dugo, dugo ne opažaju da se pred njihovim kućama, dok oni ponavljaju svoje uobičajene postupke, javlja nova, mlada zavesa; druge boje i kroja, na drugome mestu, ali opet zavesa. I nemaju pojma kakvim sve neobičnim imenima svet s one strane zavese naziva to što im se dešava, i da ni njemu nije poznato koja je prava strana te pregrade.

Ni jedni ni drugi ne znaju da je između njih gvozdena zavesa.